

A Critical Review of the Book ‘*The Sociology of Literature*’

Reihaneh Aslanzadeh*

Abstract

This paper reviews the ‘*The Sociology of Literature*’ by Diana Laurenson and Alan Swingewood. It is the second book with this title that has been published in Iran by SAMT within a period of a quarter of a century. The translation of the book is good and it looks interesting. The main problem with this book is its oldness. Based on an unwritten agreement in academic literature, the translation of old works implies that the author is a highly esteemed theorist or a reliable teacher of some theory. This book, which was published in 1970, falls under none of the above. In addition, the authors and the translator are in disagreement regarding the status of the book. The authors see the book as a suggestion for reading and researching and an introduction to a field in which there was not an integrated knowledge in the English-speaking literature. The translator sees the book as a great piece of work that has no parallel. However, the theoretical selection and historical summary of the book face criticism from two perspectives. First, both parts somehow are in contrast with the anti-positivism approach of the book: whether in the logic of selecting theorists and events or in the formation and presentation of contents. Second, the theoretical and methodical summary is inadequate. Overall, given the availability of a rich body of papers and books by thinkers from the sociology of literature, cultural sociology, critical theory, and interdisciplinary philosophy, this book does not seem a good choice for teaching.

Keywords: Sociology of Literature, Literary Criticism, Genetic Structuralism, Book Review.

* PhD of Theoretical-cultural Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Science, University of Tehran, Tehran, Iran, aslanzadeh@ut.ac.ir

Date received: 10/10/2024, Date of acceptance: 20/01/2025

Extended Abstract

The present article examined the book '*The Sociology of Literature*' by Alan Swingewood and Diana Laurenson. The book includes an introduction to the field and the authors' approach, a summary of existing theories, an introduction to the genetic structuralism method, the history of the emergence of the novel as a literary form, and examples of the application of structuralism in analyzing a selected collection of literary works. In this review, the book is critiqued from three perspectives. First, we critique the book's status and significance as a textbook. Given that the book is old, its relevance to current perspectives and contemporary theories is explored. Second, the content of the book is evaluated in terms of the authors' fidelity to the perspective they present at the beginning of the book. This means assessing whether the initial problem posed by the book aligns with the theoretical selections, historical narrative, and analytical examples it provides. Finally, the quality of the translation is examined. The book by Swingewood and Laurenson is the second book on the sociology of literature to be translated into Persian by SAMT, following Robert Escarpit's work, after nearly three decades. The authors, who wrote the book about half a century ago, believed that due to the lack of sufficient resources in English on the sociology of literature, their book would serve as a starting point for further study and research to address this gap. In the intervening years, not only English-speaking students but also Persian-speaking students have gained access to numerous resources on literary criticism, the sociology of literature, and various applications of literature in cultural studies, psychoanalysis, and philosophy. At the time of writing, the works of Goldman, which are the theoretical foundation of the book, as well as Lukács, were not translated into English. Now, these works are accessible in Persian, and explanatory texts on them have also been translated. Similarly, the theoretical and methodological selections and historical analysis in the book are insufficient compared to what students currently have access to, and they do not include new theoretical perspectives and approaches. Readers expect that a translator who chooses to translate and publish an older book—one that is neither a work by a renowned theorist nor a commentary by a well-known scholar—would explain to readers how the book addresses a specific need or gap in the intellectual space of Iran, how it can be reinterpreted and reanalysed over time, and how it can engage with new approaches and theories. Alternatively, the translator could highlight how the book and its authors have gained new relevance in light of contemporary intellectual developments, thereby drawing the attention of Persian-speaking readers. However, the translator disregards all these arguments and claims that no work of such

value has been written or translated in English or Persian. This claim needs to be substantiated, especially since it does not align with the authors' humble goals and intentions for the book. Throughout the book, Swingewood attacks theoretical approaches that reduce literature to social necessities. However, the problem is that his own book lacks a consistent and coherent theoretical approach. Despite occasional attacks on Escarpit (whose work had not been translated into English at the time of writing) and his "extreme positivism," the book's theoretical selections and historical narrative are very similar to Escarpit's approach. Moreover, in the theoretical summary, the distinction between Lukács' and Goldman's theories is essentially blurred. Additionally, the explanations regarding structuralism and its influence from Saussurean linguistics, as well as the transformations it undergoes to enter the field of sociological study, are entirely overlooked. In the final section, which provides examples of the application of theories in the analysis of literary works, Swingewood repeats the same criticism he levels against other sociologists of literature in the first chapter, lamenting their neglect of popular works and the lack of clear criteria for labelling a work as "great." In the methodology chapter, there is almost no discussion of methodology, methods, or techniques. Introducing Goldmann's frequently used concepts does not equate to clarifying his methods. This chapter is the shortest in the book, and the author settles for vague statements such as "recommending a precise understanding of the text." The second part of the book (written by Laurenson) contains valuable information about the relationship between the author and various social institutions such as politics, economics, education, and religion. However, one major issue is its limitation to Britain and North America. Even within this limited scope, the discussion is mostly superficial, with brief references to post-World War II developments. All explanations essentially stop around the mid-20th century, and instead of becoming more detailed and concrete as they approach the present day, they remain general and vague. The translation of the book is fluent and engaging. However, unfortunately, the translator has provided few footnotes to explain the numerous references to authors, political parties, and literary, cultural, and legal movements in the English-speaking world, which would have made the reading experience easier for Persian-speaking readers. Additionally, the book lacks a glossary of terms and their Persian equivalents, making it difficult for readers, especially since some terms do not have English equivalents in the footnotes, leading to confusion. Overall, given the availability of a rich collection of articles and books by cultural sociologists, literary critics, and interdisciplinary theorists and philosophers, Swingewood and Laurenson's *The*

Sociology of Literature does not seem sufficient for teaching purposes. Moreover, the author's historical analysis is limited to England (and to some extent, the United States of America), which narrows the reader's perspective. The book does not provide an up-to-date theoretical or methodological summary of thinkers in the field. While the book claims to be influenced by Goldmann's theoretical and methodological approach, the problem is that without a proper explanation and elaboration of the Hegelian and Marxist aesthetic foundations and a sufficient interpretation of Lukács, it is more likely to confuse students. Nevertheless, its historical insights and exemplary analysis of three generations of modern writers are valuable, engaging, and enlightening.

Bibliography

- Adorno, Theodor & Horkheimer, Max(2005)*Dialectic of enlightenment*, Translated by Morad Farhadpur and Omid Mehregan, Tehran: Game nou.
- Escarpit, Robert(1995), *The Sociology of literature*, Translated by Morteza Kotobi, Tehran: SAMT.
- Federici, Silvia(2018), *Caliban and the witch: women, the body and primitive accumulation*, Translated by Mehdi Saberi, Tehran: Cheshmeh.
- Freud, Zigmund (2013), *The psychology of masses and Ego analysis*, Translated by Saira Rafiei, Tehran. Ney.
- Goldman, Lucien (1980), *Essays on Method in the Sociology of Literature*, Translated by William Q. Boelhower. United States of America: Telos Press.
- Goldman, Lucien(1990), *Genetic structuralism*, Translated by Mohammad Taghi Ghiasi, Tehran: Bozorgmehr.
- Langer, J. (1974), [Review of the book *The sociology of literature*, by D. Laurenson & A. Swingwood], *The Australian and New Zealand Journal of Sociology*, vol.10, no.2, 150-151.
- Laurenson, Diana & Swingewood, Alan(2020), *The Sociology of literature*, Translated by Shapor Behian, Tehran: SAMT.
- Laurenson, Diana, & Swingewood, Alan (1972), *Sociology of Literature*, New York: Schocken Books.
- Lukacs, Georg(2008,) *The Sociology of literature*, Translated by Mohammad Jafar Pouyandeh, Tehran: Mahi.
- Marx, Karl (1977), *Capital*, Vol. 1, New York: Vintage Books.
- Milner, Andrew (1981), *John Milton and The English Revolution: A study in the sociology of literature*, London: Macmillan Press.
- Payandeh, Hosein (1998), *Theory and Literary Criticism*, Tehran: SAMT.
- Pouyandeh, Mohamad Jafar(2018), *Handbook of the sociology of literature*, Tehran: Naghshe Jahan.
- Schram, Dick & Steen, Gerard (2001), *The Psychology and Sociology of Literature*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company

59 Abstract

Williams, Raymond(2018),Culture and Society, Translated by Akbar Masoumbeigi and Nastaran Mousavi, Tehran: Negah

مرور و نقد کتاب جامعه‌شناسی ادبیات

ریحانه اصلان‌زاده*

چکیده

مقاله حاضر به نقد کتاب جامعه‌شناسی ادبیات نوشته آلن سوئینگود و دینا لارنسون می‌پردازد. کتاب یادشده دومین اثر با عنوان جامعه‌شناسی ادبیات است که پس از ربع قرن به عنوان کتاب درسی دانشگاهی از سوی سازمان سمت به طبع رسیده است. کتاب ترجمه‌ای نیکو و ظاهری جذاب دارد. اشکال اصلی قدیمی بودن آن است. بر اساس توافقی ناگفته در حوزه ادبیات دانشگاهی ترجمه آثار قدیمی تلویحاً به معنای آن است که نویسنده نظریه‌پردازی گران‌قدر یا شارحی قابل اتکا است. کتاب حاضر، نوشته شده به سال ۱۹۷۰، در هیچ‌یک از این دو رسته نمی‌گنجد. به علاوه، میان نویسندگان کتاب و مترجم فارسی در شناسایی منزلت اثر وفاق وجود ندارد. نویسندگان کتاب را پیشنهادی برای مطالعه و تحقیق و مقدمه‌ای بر رشته‌ای می‌دانند که هنوز دانش منسجمی از آن در ادبیات انگلیسی‌زبان نیست. مترجم آن را اثری سترگ می‌داند که همانندی ندارد. حال آن‌که، گلچین نظری و خلاصه تاریخی کتاب از دو منظر محل اشکال‌اند. نخست، هر دو بخش به نحوی با رویکرد ضدپوزیتیویستی کتاب در تضادند: چه در منطق گزینش نظریه‌پردازان و وقایع و چه در صورت‌بندی و ارائه مطالب. دوم، خلاصه نظری و روشی، نابسنده است. در مجموع، با توجه به در دسترس بودن مجموعه غنی از مقالات و کتب متفکران جامعه‌شناسی ادبیات، جامعه‌شناسی فرهنگی، نقد ادبی، و فیلسوفان میان‌رشته‌ای کتاب مذکور برای تدریس چندان بسنده نمی‌نماید.

کلیدواژه‌ها: جامعه‌شناسی ادبیات، نقد ادبی، ساختارگرایی تکوینی، نقد کتاب.

* دکتری جامعه‌شناسی نظری-فرهنگی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران،
aslanzadeh@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۱

۱. مقدمه

جامعه‌شناسی ادبیات انتزاعی‌ترین و در عین حال انضمامی‌ترین رشته تخصصی جامعه‌شناسی است چرا که منطبق بازنشاسی جهان مدرن از خود را مورد سوال و واکاوی قرار می‌دهد. ادبیات انعکاس واقعیت موجود و تخیل درباره امکانات تغییر و نفی آن است، آن‌هم به واسطه خلق جهان کامل و بسنده متن. تحولات جهان مدرن در نوترین فرم ادبی یعنی رمان چه در محتوا و چه در ساختار قابل مطالعه و فهم است. کتاب جامعه‌شناسی ادبیات نوشته دیانا تی. لارنسون و آلن سوئنگوود و ترجمه شاپور بهیان نیز بر همین سیاق به مطالعه جامعه‌شناسی رمان می‌پردازد در مقاله حاضر به نقد این کتاب خواهیم پرداخت و امتیازات و محدودیت‌های آن را برخواهیم شمرد. به علاوه از آن‌جا که این کتاب با هدف منبع نمونه برای تدریس دانشگاهی این رشته منتشر شده است، درباره چشم‌اندازی که پیش روی دانشجو و خواننده از ویژگی‌ها و تطورات حوزه می‌گشاید، بحث خواهیم کرد. چرا که کتاب‌های درسی نیز مشابه آثار ادبی که خود متن به بحث و نقد آنان می‌پردازد، به نحوی گفتگویی با آثار پیشین در دسترس برای خواننده برقرار می‌کنند و پاسخی برای نیازها و کمبودهای آن هستند و همان‌طور که چشم‌انداز تحولات قبلی حوزه را آشکار می‌کنند، خواننده را مهیا می‌سازند که درکی از وضعیت فعلی و نگاهی نیز به امکانات برای تحولات بعدی داشته باشد. زمانی که کتاب قدیمی ارزشمندی ترجمه می‌شود، مترجم یاری‌گر خواننده خواهد بود. بدین نحو که توضیح می‌دهد کتاب چه نیاز و کمبود حاضری را پاسخ می‌گوید و چگونه در نسبت با نظریه‌پردازی‌های کنونی و چشم‌اندازهای فعلی حوزه مورد بحث امکان بازتفسیر و بازتحلیل دارد یا حکایت از روندی از بازگشت‌های نظری به نظریه‌پردازان قدیمی و توجهات جدید به آثارشان در فضای آکادمیک دارد. حال باید توجه داشت که این کتاب دومین کتاب تحت عنوان جامعه‌شناسی ادبیات است که از سوی «سمت» به طبع می‌رسد. این کتاب چندان جدید نیست و در واقع، منتشر شده به سال ۱۹۷۰ است و به نوعی جزء آثار اولی است که در عنوان خود در زبان انگلیسی نوشته شده است. نویسندگان کتاب خود را بیشتر «مقدمه‌ای بر پیدایی جامعه‌شناسی ادبیات و پیشنهادی برای کاربرد نظریات آن در حوزه تحقیق و پژوهش می‌دانند». ترجمه فارسی کتاب به سال ۱۳۹۹ منتشر شد. در مقدمه مترجم می‌خوانیم که تا کنون «کتابی با ارزش مشابه در جهان انگلیسی‌زبان نوشته و بالتبع به فارسی نیز ترجمه نشده است». بر همین اساس در تحلیل کتاب حاضر دو مسئله اساسی وجود دارد. نکته اول دقت در ادعای مترجم و ارزیابی نقادانه کتاب و نکته دوم تامل در این‌که پذیرش ادعای مترجم و ارزش بی‌نظیر کتاب، اذعان ناخواسته به تاثیر

نابسنده آن در فضای علمی انگلیسی‌زبان است، تا بدان حد که پیشنهادات و مقدمات آن به پیگیری و پی‌جویی مستمر دیگران نیانجامیده و به نحوی رها شده است. چندان که بعد از پنجاه سال کسی به صلا‌ی آن پاسخ نگفته و با تداوم روش و رویکرد آن اثری تا به پایه و اهمیت آن خلق نکرده است. در این مقاله سعی می‌کنیم این دو نکته را در نقد کتاب مورد مداغه قرار دهیم.

۲. معرفی کتاب

کتاب حاضر در سه بخش تدوین شده است. فصل اول و سوم نوشته آلن سوینگوود و فصل دوم نوشته دیانا لارنسون است. بخش اول به معرفی اجمالی جامعه‌شناسی ادبیات به عنوان یک رشته دانشگاهی می‌پردازد و تاریخچه‌ای کوتاه از آراء نظریه‌پردازان آن ارائه می‌دهد و به مسائل روش در این حوزه می‌پردازد. تاریخچه بیش از هر چیز به دوران تکوین نظریات ادبی اختصاص دارد و نظریه‌پردازان قرن نوزدهم سهم مهم‌تری در آن دارند. بخش دوم مسائل مرتبط با تولید ادبی و بستر اجتماعی، رابطه نویسنده و بازار و نهادهای میانجی این دو و به طور کلی رابطه میان تولید ادبی و حوزه توزیع و مصرف را طرح می‌کند، و بخش آخر به صورت نمونه‌وار به کاربرد نظریات در تحلیل چند اثر ادبی انتخابی اختصاص دارد.

۱.۲ بخش اول (فصل اول، مقدمه: جامعه‌شناسی و ادبیات)

نویسنده در ابتدای کار مرز نقد ادبی را با جامعه‌شناسی ادبیات مشخص می‌کند. نقد ادبی با رویکرد درونی به بررسی آثار ادبی می‌پردازد و جامعه‌شناس ادبیات با رویکرد بیرونی. اما جامعه‌شناسی و ادبیات در آرمانی مشترک سهیم‌اند که همانا بازنمایی ویژگی‌های نهادی جهان اجتماعی است تا امکان فهم آن را برای مخاطب میسر کند و هم‌زمان تصویرگر میل به تغییر و تبدیل آن به جهانی بهتر باشد.

سوئینگوود می‌نویسد: جامعه‌شناس ادبی یا دانشجوی علاقمند راه دشواری در پیش دارد چرا که

هیچ مجموعه تثبیت‌شده‌ای از دانش که جامعه‌شناسی ادبیات نامیده شود وجود ندارد، ضمناً مایه تأسف است که همین میزان اندک دانش و پژوهش در این حوزه در کل از لحاظ کیفیت فوق‌العاده مشکوک، فاقد دقت علمی و از لحاظ بصیرت‌های جامعه‌شناختی پیش‌پاافتاده و اغلب حاوی خام‌ترین روابط بین متون ادبی و تاریخ اجتماعی است.^۱

نویسنده دو رویکرد عمده را در جامعه‌شناسی ادبیات تمیز می‌دهد: رویکردی که ادبیات را آیینۀ عصر می‌داند و سندی برای فهم ویژگی‌های اساسی در ارزش‌ها، هنجارها، و وضعیت نهادهای اجتماعی. این رویکرد بیش از همه به آثار بزرگ ادبی می‌پردازد. رویکرد دوم رابطه میان نویسنده، ناشر، و مخاطبان را بررسی می‌کند که مثال آشکار آن آثار روبر اسکارپیت است که برای خوانندۀ فارسی‌زبان نیز نامی آشناست.

اما از نظر سویینگوود چشم‌انداز سومی هم قابل طرح است و آن مطالعه تغییرات در روندهای ادبی غالب در جامعه است. و نیز مطالعه زمینه‌هایی که چرایی اقبال به نویسندگان مختلف در دوره‌های تاریخی جوامع مشخص را توضیح دهند. نویسنده در پایان بخش به دفاع از جهت‌گیری می‌پردازد که آثار عامه‌پسند را هم‌سنگ آثار بزرگ ادبی متونی ارزشمند برای فهم جریان‌های اجتماعی غالب یک جامعه می‌داند.

۲.۲ فصل دوم: نظریه‌های اجتماعی

در این فصل نویسنده خلاصه‌ای تاریخی ارائه می‌دهد از آراء نویسندگان و متفکرانی که «به رابطه نظام‌مند» میان ادبیات و جامعه پرداخته‌اند. این جستجو از قرن هفدهم آغاز می‌شود اما بیش از همه بر آراء متفکران قرن نوزدهم (عمدتاً هیپولیت تن) متمرکز می‌شود. در کل فصل، نظریات هرذر، مادام دوستال، هیپولیت تن، مارکس، پلخائف، و لوکاخ در باب تأثیرات جامعه بر تولید ادبی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سوئینگوود دو رویکرد اساسی در جامعه‌شناسی ادبیات در قرن نوزدهم و بیستم را از یکدیگر تمیز می‌دهد: رویکرد پوزیتیویستی (بیشتر مبتنی بر آثار تن که بر تحلیل زمان و مکان و کارکرد اثر ادبی متمرکز بود) و گرایش انتقادی (در آثار لوکاخ و گلدمن که ادبیات را تجلی تقلای آدمی برای رسیدن به درکی از جامعه و ارزش‌های اصیل می‌داند).

پس از آن کتاب به بررسی نظریات هیپولیت تن می‌پردازد که به زعم نویسنده هرچند آثارش فراموش شده‌اند اما وی به نحوی پدر جامعه‌شناسی ادبیات محسوب می‌شود. سوئینگوود در جای‌جای فصل از بذل تحقیر بی‌امان نسبت به آراء «کهنه و ماتریالیسم مکانیکی» تن فروگذار نمی‌کند اما به طرزی اسرارآمیز بیشترین سهم فصل به توضیح جزئی و مفصل نظریات او اختصاص دارد. شاید بدین علت که روش‌های پوزیتیویستی در مطالعه ادبیات را میراث‌دار او می‌داند. فصل با خلاصه نظریات مارکس و انگلس درباره ادبیات ادامه می‌یابد.

سوئینگوود معتقد است نتایج کار آنان نیز چندان چشمگیر نیست و ادبیات در نظرشان محصول جنبی ساختار اجتماعی است.

آراء پلخائف نیز بر همین وجه بیانگر ضعف جامعه‌شناسی مارکسیستی است، با این حال بخشی از فصل به شرح آراء او اختصاص دارد. نظریات او التقاطی میان نظریات مارکس و تِن است. وی هم به کارکرد اجتماعی هنر باور دارد و هم به اصالت داوری جهانشمول زیباشناختی کانت.

سوئینگوود معتقد است نظریه‌های پوزیتیویستی و مارکسیستی در این حوزه بر تایید عوامل بیرونی به عنوان عامل تعیین‌کننده در شکل‌گیری اثر توافق دارند و در مسئله طبقه اجتماعی و ایدئولوژی ناهم‌خوان‌اند.

۳.۲ فصل سوم: ادبیات و ساختارگرایی

در فصل سوم نویسنده می‌کوشد رویکرهای ساختارگرایانه را در تحلیل ادبی معرفی کند. عمده مطالب فصل به شرح آراء لوسین گلدمن اختصاص دارد. در ابتدای فصل سوئینگوود دو واکنش مهم را به گرایش‌های تقلیل‌گرایانه پوزیتیویستی می‌کند: فرمالیسم روسی و «مارکسیسم انعطاف‌پذیر» لوکاچ و گلدمن. وجه مشترک هر دو رویکرد ساختارگرایی است.

نویسنده، پس از توضیحاتی بسیار کوتاه، به شرح آراء لوسین گلدمن می‌پردازد. عمده‌ترین منبع الهام او لوکاچ است و طی فصل گه‌گاه ارجاعاتی کوتاه به وی نیز داده می‌شود. جامعه‌شناسی ادبیات گلدمن در چارچوب نظریه انتقادی است و بر مفاهیمی چون از خودبیگانگی و شیء‌وارگی تاکید دارد. او مفهوم کلیت را از لوکاچ می‌گیرد و مشابه او بر دیالکتیک مارکسیستی متکی است که از امر انتزاعی آغاز می‌کند و با میانجی‌دار کردن امر انتزاعی به سوی تحلیل عینی و انضمامی حرکت می‌کند و در نهایت کلیتی انضمامی را مطرح نظر قرار می‌دهد. او همانند لوکاچ معتقد بود، رمان و تراژدی به طور انضمامی نسبت انسان و جهان و ذهن و عین را در ساختار اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی آشکار می‌کنند.

در ادامه نویسنده به بیان روش تحقیق گلدمن و نمونه‌های تحلیل او در بررسی آثار پاسکال و آندره مالرو می‌پردازد.

۴.۲ فصل چهارم: مسائل روش

در این فصل نویسنده می‌کوشد نکاتی را که گلدمن در رویکردش نادیده انگاشته است، روشن سازد. مهمترین امری که سوئیگوود بر آن تاکید می‌کند غفلت گلدمن از تاثیراتی است که نویسنده از سنت ادبی یا سایر سنت‌های فرهنگی (مانند فلسفه و سیاست) پیش از خود می‌پذیرد. وی همچنین موقعیت شغلی و حرفه‌ای، و اقتضائات آن در تولید اثر را نادیده گرفته است.

از نظر گلدمن رویکرد ایدئولوژیک (به عنوان آگاهی کاذب) و جزمیات راست‌کیشانه به تولید هیچ اثر ادبی ارزشمندی نمی‌انجامد. سوئیگوود دی. اچ. لارنس و مونترلان را به عنوان مثال نقض طرح می‌کند که آثارشان منعکس‌کننده موضعی ارتجاعی و غیرپیشروانه است. در نهایت سوئیگوود «این‌ها را شماری از مسائل روش‌شناسی ادبیات می‌داند» و توضیحات روش‌شناختی نویسنده با توصیه به «فهم دقیق متن» و عدم تقلیل اثر ادبی به انعکاس جامعه به پایان می‌رسد.

۵.۲ بخش دوم کتاب (فصل پنجم: ریشه‌های نویسندگی و حمایتگری)

این بخش به بررسی عوامل اجتماعی اختصاص دارد که در تکوین اثر ادبی موثرند. لارنسون در فصل پنجم به تغییر از حمایتگری ادبی تا شکل‌گیری بازار نشر و گروه مخاطبان کتابخوان می‌پردازد. او معتقد است، رشد تقسیم کار و ظهور جامعه سرمایه‌داری هنرمند را از موضع همبسته با جامعه دور کرده است. رسیدن به کلیت در جامعه سرمایه‌داری دشوارتر است؛ هرچند با زوال نظام حمایت و کاهش مجازات‌های سخت مربوط به سانسور امکان نقد اجتماعی بیشتر شده است.

در سراسر تاریخ، عوامل اجتماعی بر تکوین ژانر تاثیرگذار بوده‌اند. اهمیت مناسبات وفادارانه در جامعه فئودالی به شکل‌گیری تراژدی کلاسیک انجامیده است و با افزایش جنگ‌ها و اشکال مناسکی، ژانرهای ادبی قدیم جای خود را به ساگا‌های جنگ دادند، حماسی شدند و گاه به شکل‌های غنایی درآمدند. در طول این دوران شاعر درباری موقعیتی استوار و مسلم داشت. تا قرن نوزدهم نویسندگان موقعیت مرکزی خود در قرون پیشین را از دست دادند و بیش از پیش به حامیان قدرتمند متکی شدند. از قرن نوزدهم به بعد شکل‌گیری بازاری گسترش‌یابنده امکان ظهور «حرفه نویسندگی» را میسر کرد.

لارنسون زمینه‌های شکل‌گیری این بازار ادبی گسترش یابنده را می‌کاود اما بدون هیچ توجیه نظری یا روشی محدوده بررسی را به انگلستان تقلیل می‌دهد. وی معتقد است ژانر درام در انگلستان به استقلال مالی نویسنده یاری رساند چرا که از سانسور شدیدی که بر ادبیات حاکم بود، مصون بود. ضمناً وضعیت نویسندگان با ظهور کتابخانه‌های امانت‌دهنده و تصویب قانون حق نشر بهبود یافت. رشد روزنامه‌نگاری، تحول دیگری در نظام حمایتی ایجاد کرد. شمار فزاینده قهوه‌خانه‌ها و کلوپ‌ها ارتباط وسیعی بین نویسندگان و جماعت علاقمند به اخبار و کتابخوان شکل می‌داد. حمایت خصوصی اندک اندک رنگ باخت و نویسندگان مستقیم با ناشر وارد چانه‌زنی می‌شدند. مسیری آغاز شده بود که اثر ادبی را به کالایی برای فروش در جامعه سرمایه‌داری بدل کرد. نقش نویسنده به عنوان فروشنده تغییر مهمی در این میان بود.

۶.۲ فصل ششم: حرفه‌ای شدن نویسنده

این فصل به شکل‌گیری حرفه نویسندگی و جایگاه اجتماعی نویسندگان در کنار تحولات فنی و تجاری نشر اختصاص دارد. لارنسون می‌نویسد: در قرن هجدهم با حذف حامیان مالی پادار، نویسندگان در نوشتن اثر باید سلاقی ناشر، مالک کتابخانه امانت‌دهنده کتاب، و مخاطبان بیشتری را در نظر می‌گرفتند. پیدایش رمان در سال‌های آغاز قرن هجدهم یکی از چشمگیرترین رویدادها در تاریخ ژانرهای ادبی است. در آن دوران تقاضای فزاینده برای سرگرمی‌های غیردینی و تمثیل‌های مربوط به جستجو و هیجان وجود داشت. اقبال به رمان خاص جهانی بود که طبقه متوسط در آن رشد کرده بود و وقت آزاد برای خواندن داشت. مسائل قهرمانان رمان‌ها با مسائل این خوانندگان هم‌خوانی داشت. در قرن هجدهم بیشترین کتاب‌هایی که منتشر می‌شدند کتاب‌های دینی بودند اما در پایان قرن نوزدهم رمان‌ها از لحاظ ادبی غالب شدند. اکثر رمان‌نویسان قرن نوزدهم زن بودند. نوشتن، در قرن بیستم، حرفه محبوب زنان باقی ماند اما بیشتر زنان به سراغ مشاغل جایگزینی مثل آموزش و روزنامه‌نگاری رفتند.

در قرن بیستم درآمد نویسندگان همچنان پایین است و جدایی بین نویسنده هنرمند و تاجر مآب بارزتر شده است و شغل دوم علی‌رغم وجود کمک هزینه‌های دولتی همچنان برای ادامه کار آنان ضرورت دارد.

۷.۲ فصل هفتم: نویسنده در عصر حاضر

لارنسون در این فصل، جایگاه اجتماعی نویسنده و روابط او با خوانندگان و ناشران را بررسی می‌کند. تولید جهانی کتاب در قرن بیستم افزایش چشمگیری داشت. اما افزایش نسبی متناظری در عرصه ادبیات رخ نداده است. بخش بزرگی از کتاب‌ها کتاب‌های کارکردی هستند. حال آن‌که، در قرن نوزدهم، هفتاد درصد نویسندگان، رمان‌نویس بودند.

موضوعات خواندنی و طبقه خوانندگان در قرن بیستم متنوع شد و تجارت پرونق کتاب دو فرهنگ نخبه‌پسند و عامه‌پسند ایجاد کرده است. فرهنگ بازاری یا عامه‌پسند ارزش‌های سرمایه‌داری متاخر را منعکس می‌کند. ذهنیت‌گرایی و انزوای انتقادی ویژگی فرهنگ بالا است. از نظر لارنسون راه سومی هم وجود دارد که همانا موضوعات خواندنی طبقه کارگر است.

لارنسون در ادامه فصل به بررسی ویژگی‌های نویسنده و ناشر و موضوعات ادبی در آمریکای شمالی می‌پردازد.

۸.۲ بخش سوم: به سوی جامعه‌شناسی رمان

سوئینگوود در این بخش به «تحلیل متنی بالفعل» چند نمونه از آثار ادبی «مهم» می‌پردازد. نویسنده در مقدمه توضیح می‌دهد که این کار را با روش ساختارگرایانه گلدمن انجام داده است. تلاش شده است متن‌های ادبی بر اساس ساختار و ارزش‌شان به ارزش‌ها و ساختارهای اجتماعی ربط داده شوند تا هم ادبیات از منظر جامعه‌شناسی بررسی شود و هم مقام آن به عنوان ادبیات از کف نرود. سوئینگوود فروتنانه متذکر می‌شود: «تحلیل ما فقط مقدمه‌ای است بر امکان پدید آمدن یک جامعه‌شناسی ادبی، که مبتنی است بر ادبیات به مثابه یک فعالیت انتقادی متعهد به ارزش‌های پروبلماتیک». در ادامه در فصل اول آثار فیلدینگ بررسی شده است. عمده مطلب فصل به بررسی رمان تام جونز و پیدایش رمان اختصاص دارد. در فصل دوم مفهوم از خودبیگانگی و بروز آن در رمان تهوع سارتر، بیگانه کامو، و میس لونی هارتنر ناتانیل وست بررسی می‌شوند. و در فصل آخر رمان سیاسی و نسبت رمان و تعهد و آگاهی طبقاتی سیاسی در آثار جرج ارول بحث می‌شود.

۳. ارزیابی نقادانه

در ادامه کتاب و ترجمه آن به گونه نقادانه ارزیابی می‌شود. کوشیده خواهد شد ویژگی‌های ظاهری و محتوایی کتاب بررسی و سنجیده شود. ابتدا با شکل ظاهری کتاب آغاز می‌کنیم.

۱.۳ شکل کتاب

طرح جلد چشم‌نواز است و با دقت و وسواس انتخاب شده است. این طرح بخشی از نقاشی قایق‌های ماهیگیری در ساحل سن‌ماری اثر ونسان ونگوگ است که کشتی‌های کوچک با بادبان‌های افراشته‌ای را تصویر می‌کند که صبحدم از ساحل به سوی دریا در حرکت‌اند. هماهنگی حس حرکت در امواج ملایم دریا با ابرهای آسمان و نیز تناسب اصیل میان درونمایه و رنگ نقاشی را به اثری گرانمایه بدل ساخته است. ظرافت نظر در انتخاب نقاشی از آن رو ارجمند است که سبک نقاشی قرابت دارد با سبک ادبی رمان‌هایی که در کتاب بدانان پرداخته می‌شود.

۲.۳ نقد ترجمه

کتاب ترجمه خوبی دارد و نثر آن روان و گیراست. ناهم‌خوانی یا معادل‌گذاری‌های نابسنده و اشکالات ویرایشی در متن انگشت‌شمار است که نشان از دقت و وظیفه‌شناسی مترجم و ویراستار دارد. اما کمبودی که در متن خواننده را می‌آزارد بی‌توجهی به اهمیت پانویس در ارتقای تجربه خواندن و بهبود فهم خواننده از متن است. نویسندگان کتاب را برای خواننده انگلیسی زبان تدارک دیده‌اند. متنی که به تکوین چشم‌اندازها و ژانرهای ادبی و سلاقی خوانندگان در دوره‌های مختلف تاریخی اختصاص دارد مشحون از ارجاع به نام نویسندگان، نشریات مطرح، وقایع سیاسی و تاریخی، احزاب و گروه‌های اجتماعی، و جریان‌های فرهنگی و حقوقی است. این‌ها خواننده را سردرگم می‌کند. چرا که در هر صورت اطلاعات ادبی، تاریخی، و سیاسی او از جامعه انگلستان و ایالات متحده آمریکا در مقایسه با خواننده زبان اصلی ناچیز است. در عمده موارد به گذاشتن معادل لاتین اسامی بسنده شده است. پانویس‌ها ناکافی هستند و آن‌جا که توضیحی آمده اغلب نابسنده است. هرچند نویسندگان متن در مواردی توضیحاتی بسیار مفید در پانویس داده‌اند که مشخص کرده است خواننده برای مطالعه بیشتر در هر زمینه به چه کتابی مراجعه کند یا توضیح مربوطه را وام‌دار کدام کتاب یا نظریه‌پردازند و نیز توضیحاتی درباره سنت‌های کهن در حوزه نویسندگی یا نمایش. اما مترجم در این زمینه اهتمام چندانی نداشته است. افزون بر آن، تمایز این کتاب با کتاب قبلی «سمت» (با عنوان جامعه‌شناسی ادبیات نوشته روبر اسکارپیت و ترجمه مرتضی کتبی) در آن است که آن کتاب، هر جا به نظریه‌پرداز یا کتابی اشاره شده بود که ترجمه‌ای از آن به فارسی موجود بود،

مترجم (مرتضی کتبی) در پانویس نام کتاب و مترجم را برای خواننده فارسی‌زبان درج کرده بود. کتاب فعلی این امتیاز را ندارد.

به علاوه کتاب نمایه اصطلاحات و معادل‌های فارسی ندارد و این کار را برای خواننده سخت می‌کند. خصوصاً که برخی اصطلاحات معادل انگلیسی در پانویس ندارند و این مایه سردرگمی است.

۳.۳ ارزیابی محتوا

در این قسمت کوشیده می‌شود نقدی از فصول مختلف کتاب ارائه شود و سپس بر اساس تصویر فراهم‌شده از این نقدهای جزئی، ارزیابی کلی از اثر به دست داده شود. شایان ذکر است که کتاب در سال ۱۹۷۰ نگاشته شده است.^۲ دو نویسنده اثر، دیانا لارنس و آلن سوئینگوود، کتاب خود را مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی ادبیات می‌دانند و موضع خود را ارائه پیشنهاداتی برای تحقیق و ترجمه در حوزه انگلیسی زبان می‌دانند که هنوز هیچ دانش منسجمی از جامعه‌شناسی ادبیات در آن موجود نبود. هرچند تصریح می‌کنند که وضعیت در زبان فرانسه به هیچ‌وجه بدین منوال نیست. بنابراین طبیعی است که بسیاری از انتقادات یا کمبودهایی که آنان در فصول مختلف مطرح می‌کنند، امروز برای خوانندگان رفع شده باشد. در چنین مواردی اغلب حرجی بر مترجم نیست. اما وقتی سخن از کتاب درسی به میان می‌آید، لازم است مترجم تصحیحی بر تغییر چشم‌اندازهای غالب روز یا موانع و کمبودهای رفع‌شده داشته باشد. در هیچ کجای کتاب یا حتی در مقدمه مترجم چنین امری مشاهده نمی‌شود.

مطالعه آثار ادبی در پرتو تحولات زمان در سنت تاریخ ادبیات و نقد ادبی سابقه طولانی دارد. سنت‌های پابرجایی که تا امروز هم زنده و پویا هستند. این بستر پیچیده و همواره در حال تحول در اثر لارنس و سوئینگوود در قالب دو رویکرد اساسی در مواجهه با ادبیات طبقه‌بندی می‌شود: رویکردی که اثر ادبی را به پس‌زمینه اجتماعی و تاریخی انعکاس احوالات آن تقلیل دهد (جنبه بیرونی) و مواجهه هنری که بر متن ادبی، ساختار، و گونه‌ها متمرکز می‌شود (جنبه درونی). نویسندگان کتاب بر سویه دیگری نیز تاکید می‌کنند که همانا تاثیر ادبیات بر ادبیات و سنت ادبی است که نویسنده در متن آن به کار می‌پردازد. به عبارت دیگر، بر نوعی دیالوگ میان نقد ادبی و جامعه‌شناسی ادبیات.

مطالعه آثار ادبی در پرتو تحولات زمان در سنت تاریخ ادبیات و نقد ادبی سابقه طولانی دارد. سنت‌های پابرجایی که تا امروز هم زنده و پویا هستند. در این میان بسیاری از سنت‌های

فکری جامعه‌شناسانه و فلسفی بر نقد ادبی دوران نیز تاثیر گذاشته‌اند: مانند نقد ادبی ساختارگرایانه، فمینیستی، انتقادی، روانکاوانه، و پسااستعماری. تقریباً همه جامعه‌شناسان مطرحی که می‌شناسیم به تفسیر آثار ادبی برای توضیح آراءشان پرداخته‌اند، بی‌آنکه خود را به طور تخصصی جامعه‌شناس ادبیات بدانند. بنابراین جامعه‌شناسی ادبیات علاوه بر تاملات نظری غنی و زمینه‌های مطالعه گسترده، نمونه‌های کاربرد وسیعی نیز داشته است. نمونه‌های تحلیلی رولان بارت، ریموند ویلیامز، تری ایگلتون، و فردریک جیمسون از آن زمره‌اند.

در فصل اول (ص ۱۴) نویسنده به متخصصان جامعه‌شناسی ادبیات و منتقدان ادبی می‌تازد که «توافق نظر دارند که فرد باید نویسندگان بزرگ و متون آن‌ها را بررسی کند» در عین حال ملاک آنان برای انتخاب اثر بزرگ صرفاً دوام اثر در طول زمان است و معتقد است

این‌گونه ماهیت هرگونه جامعه‌شناسی مربوط به فرهنگ توده، فرهنگ عامه‌پسند و غیره زیر سوال می‌رود ... اگر هدف اصلی جامعه‌شناسی، فهم ماهیت و کارکردهای همه جوامع و موقعیت انسان‌ها در آن باشد، آن‌گاه فرهنگ عامه‌پسند یقیناً می‌تواند مدعی جایگاهی معقول باشد.

این استدلال از آن رو محل اشکال است که امروزه دانشجوی جامعه‌شناسی پیشاپیش چنین ادعایی را رفع شده می‌داند. انبوهی از کتب جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی در بیان استدلالات خود بر تحلیل فرهنگ «عامه‌پسند» تکیه کرده‌اند و از قضا به کاربرد این اصطلاح تاخته‌اند و آن را مبتنی بر تمایزی نخبه‌گرایانه دانسته‌اند. یا از نظر برخی متفکران فمینیست، پسااستعماری، و مکتب انتقادی تحلیل آثار عامه‌پسند، در بیان دروغین و گمراه‌کننده از واقعیت‌های اجتماعی حاوی بصیرت‌های ارزشمندی درباره ماهیت واقعی مناسبات اجتماعی، سیاسی، و اقتصادی غالب هستند. به علاوه جامعه‌شناسان ادبیات و فرهنگ نه فقط آثار ادبی با ارزش هنری پایین بلکه مجموعه وسیعی از تولیدات شبه ادبی مانند آگهی‌های تجاری و تبلیغاتی را مورد بررسی قرار داده‌اند. در عین حال نویسنده انتقادی به رویه دیگران وارد می‌کند که شامل حال خود او نیز هست که در تحلیل کابردی، همان آثار بزرگ را مطمح نظر قرار می‌دهد. در ادامه در این باره بحث خواهیم کرد.

در فصل دوم نویسنده تاریخچه‌ای از رویکردهای نظریه‌های اجتماعی ادبیات ارائه می‌دهد و با ارائه هر رویکرد، نمونه‌های ادبی بررسی شده از سوی متفکران و نیز کاستی‌های رویکرد آنان را شرح می‌دهد. این فصل دقت تاریخی بسیار خوبی دارد و محتوایی ارزشمند از تحولات حوزه موردبحث در اختیار خواننده قرار می‌دهد. اما ایراد کار آن‌جاست که عمده فصل به

قدیمی‌ترین رویکردها اختصاص دارد. به طور مشخص بیشتر محتوای فصل به بررسی آراء هیپولیت تن (به عنوان پدر جامعه‌شناسی ادبیات) اختصاص دارد که نویسنده بی‌محابا و در جای‌جای فصل سراپای نظریاتش را با این عناوین طرد و تحقیر می‌کند: «تحلیل‌های خام و پوچ با نتایج مایوس‌کننده، بی‌آن‌که از برداشت‌های ساده‌نگارانه نویسندگان قرن هجدهمی فراتر رود، تکرار کلیشه‌های مادام دوستال، تاریخی سطحی و بی‌سر و ته، ماتریالیسم عمیقاً مکانیکی، تقلیل‌گرا، تبیین شبه‌روانشناختی، آش‌شل قلمکار» (ص ۲۹). خواننده از خود می‌پرسد که پس چرا سهم عمده فصل به او اختصاص یافته است. به عبارت دیگر در کتاب‌هایی که به خلاصه نظریات می‌پردازند متفکران متاخر و همین‌طور با ارزش نظری بالاتر سهم بیشتری از متن را به خود اختصاص می‌دهند. اما نویسنده ما علی‌رغم آگاهی به محدودیت‌های بی‌شمار تن که خود معترف است که آراءش امروز خارج از فرانسه به فراموشی سپرده شده‌اند، بیش از همه به او می‌پردازد. در حالی‌که هدف کتاب را فراهم آوردن پیشنهاداتی برای کاربرد عملی جامعه‌شناسی ادبیات در فعالیت‌های دانشگاهی می‌داند. اگر هدف کتاب از گلچین نظری ارائه چارچوبی هم‌پیوند با روش و تحلیل نمونه است مسئله اینجاست که آیا آثار تن می‌تواند راهنمایی برای پژوهش باشد؟ یا اگر هدف ارائه چشم‌انداز تاریخی است چرا به محاکات افلاطون اشاره‌ای در حد یک جمله شده است؟ یا جرج لوکاچ که بالتبع آثارش برای دانشجو دیرپاب و مستلزم توضیح و تفسیر مفصل است، فقط در سه صفحه مورد بحث قرار گرفته است. به علاوه علی‌رغم تاکید شفاف بر تغییر رویکرد لوکاچ از نوکانت‌گرایی به رویکرد هگلی و در ادامه مارکسیسم سخت‌کیش او عملاً ارجاعات به دوران پیش از سخت‌کیشی او اندک‌اند. به علاوه، لوسین گلدمن که سوئینگوود علی‌رغم نقد مکرر اذعان دارد که کارش عمدتاً با اتکا به روش و نظریات اوست، در کل کتاب در کم‌تر از ۳۰ صفحه (از کتابی در ۲۷۰ صفحه) شرح و تفصیل داده شده است.

بنابراین به نظر می‌رسد فهم نظریه‌های جامعه‌شناسی ادبیات با اتکا بر کتاب حاضر، برای دانشجویان بسیار دشوار خواهد بود. در عین حال، در شرح نویسنده از مارکس، انگلس، پلخائف، و لوکاچ، یک‌دستی ناراستی در نظریات مارکسیستی وجود دارد و توضیحی نابسند از مفاهیم اصلی و زمینه‌ای که درک نظریات را برای خواننده آسان سازد. برعکس، گاهی توضیحات گمراه‌کننده‌اند. به عنوان مثال در صفحه ۶۵ کتاب مفهوم «ارزش مبادله» در نظریات مارکس که اهمیت و ارزشی محوری دارد در قلاب که قرار است توضیح‌دهنده باشد با مفهوم

متضادش یعنی «ارزش استفاده» بدین ترتیب توضیح داده است: ارزش‌های مبادله («استفاده») به طور کلی اگر کتاب را راهنمایی نظری در نظر بگیریم، باید گفت این راهنما بسیار فقیر است.^۳ نکته قابل ذکر دیگر آن‌که کتاب علی‌رغم فاصله‌گیری موضع نظری از خلف خود، اسکارپیت، در فصل نظریه‌های اجتماعی ادبیات بسیار مشابه جامعه‌شناسی ادبیات اسکارپیت (۱۳۷۴) است. منظور از مشابهت، مشابهت جملات نیست. تمایز رویکردها و نویسنده‌های مختلف در تاریخ نظریات هر رشته در وزنی آشکار می‌شود که برای نظریه‌پردازان مختلف قائل می‌شوند و ذکری که از برخی به جا می‌آورند و برخی دیگر که جامی‌اندازند و نیز نحوه و نظرگاهی که به کتب و رویکردهایشان می‌پردازند. از این منظر سوئینگوود (که ساختارگرایی تکوینی را می‌ستاید) طبق النعل بالنعل با اسکارپیت است که نماینده پوزیتیویسم افراطی‌اش می‌داند و طرفه آن‌جاست که، رولان بارت را که با ساختارگرایی موردعلاقه‌اش قرابت دارد (و اسکارپیت معرفی‌اش کرده است)، حذف می‌کند اما دیگرانی که رویکرد مکانیکی و ارتجاعی‌شان را به سخره می‌گیرد، حفظ کرده است. حال آن‌که گلچین نظری اسکارپیت با چارچوب نظری او هم‌خوان است. توجه به تن با رویکرد پوزیتیویستی اسکارپیت هماهنگی دارد، اما جانداختن کلیه متفکران مکتب انتقادی و کسانی چون بارت قابل‌قبول نیست. به علاوه که دو نفر آخر به نحوی سنت پیمایشی و پرداخت به زمینه‌های تولید یا مصرف اثر را با محتوای ادبی و جهان‌بینی‌های ارائه‌شده در آن آمیخته‌اند. دقیقاً همان نکته‌ای که سوئینگوود جابجا مورد تاکید قرار می‌دهد.

در فصل سوم مرز بین نظریات لوکاچ و گلدمن اساساً مخدوش است. حرکت آونگی میان این دو به خاطر تاثیرات مهمی که گلدمن از لوکاچ گرفته است، درست و قابل‌دفاع است به شرط آن‌که به خلط مباحث و تمایزات نیانجامد. علاوه بر آن توضیحات در باب ساختارگرایی و تاثیر آن از زبان‌شناسی سوسوری و تحولاتی که می‌پذیرد تا وارد حوزه مطالعه جامعه‌شناسانه شود، به کلی نادیده گرفته می‌شود. توضیحات هم‌چنان نابسندانه (حدود یک صفحه) و منطقی‌گزینش‌گری نویسنده غیرقابل فهم. او از فرمالیسم روسی آغاز می‌کند، به سوسور اشاره می‌کند، به نقد تروتسکی به فرمالیسم اشاره می‌کند، و بعد به سراغ گلدمن و لوکاچ می‌رود از این منظر که رویکرد ساختارگرایی تاریخی را دربر گرفته‌اند. در این میان نه فرمالیسم درست توضیح داده شده است و نه ساختارگرایی. پرسش میان این دو غیرقابل توجیه است و همین‌طور حذف توضیحات و متفکرانی که می‌تواند مسیر فکری پیموده‌شده را توضیح دهند. علاوه بر آن‌که با تاکید مفرط بر هویت مستقل جامعه‌شناسی ادبیات و مرز آن با نقد ادبی مشخص نیست که

فرمالیست‌های روسی چه نسبتی با تحلیل جامعه‌شناسانه دارند. سوسور، جامعه‌شناسان متأثر از کار او (چون لوی استراوس)، و نشانه‌شناسانی (مانند رولان بارت) که به تأسی از آن‌ها به تفسیر اجتماعی و فرهنگی پرداخته‌اند، مورد غفلت واقع شده‌اند. این ایرادگرفتنی ریزبینانه و متفرعانه نیست. خواننده باید بداند چگونه نسبت میان جهان و اثر برقرار می‌شود. توضیح مناسبات ذهن و عین که موضوع کشاکش فلسفه و جامعه‌شناسی مدرن است، بدون پیش کشیدن توضیح و تفسیری از این دست و بی‌میانجی آراء و مفاهیم متفکران مختلف بی‌فایده است. علاوه بر آن‌که نشان از بی‌خبری نویسندگان از تحولات دانش جامعه‌شناسی بعد از جنگ جهانی می‌دهد. تاکید بر نقش بی‌بدیل گلدمن این خلأ را پر نمی‌کند.

در فصل چهارم، علی‌رغم عنوان نویددهنده آن (مسائل روش)، تقریباً بحثی از روش‌شناسی و در پی آن روش‌ها و تکنیک‌ها مطرح نیست. طرح مفاهیم پرکاربرد گلدمن به معنای آشکارسازی روش او نیست. به علاوه، بر خلاف توضیح نظریه‌های مختلف، نویسنده علاقه‌ای به بحث از تمایزات روشی در جامعه‌شناسی ادبیات نداشته است. علی‌رغم تاکید بر محدودیت کمی و کیفی پژوهش در حوزه جامعه‌شناسی ادبیات، به نظر می‌رسید توجه به این فصل بسیار ضروری باشد اما این فصل کوتاه‌ترین فصل کتاب است و نویسنده به گزاره‌های مبهمی چون «توصیه به فهم دقیق متن» بسنده می‌کند.

برای خوانندگانی که با جامعه‌شناسی و فلسفه آشنایند عنوان «متن» و عنوان «فهم» یادآور ادبیات نظری سترگی است که کاربرد سراسری و بی‌توضیح آن را نادرست می‌نماید. به طور کلی لازم بود یا نظام روش‌شناختی گلدمن به وضوح توضیح داده شود و نظر به کنایات بی‌پایان به نابسند بودن کار او، روش‌شناسی پیشنهادی مطرح شود. پیشنهادات یا تذکار درباب نکات مورد غفلت قرار گرفته به هیچ رو به معنای ارائه چارچوبی روش‌شناختی برای خواننده نیست. بر همین سیاق به سبک نظریه‌پردازان، ارائه نمونه‌های تحلیلی از آثار ادبی بزرگ به معنای آموزش کاربرد نظریه در تحلیل ادبی نیست.

بخش دوم کتاب (فصول ۵، ۶، و ۷) حاوی اطلاعات ذی‌قیمتی درباره رابطه نویسنده با نهادهای مختلف اجتماعی چون سیاست، اقتصاد، آموزش، و دین است. اما یکی از مشکلات عمده آن محدود ماندن به بریتانیا و آمریکای شمالی است. حتی زمانی که به روزگار فعلی نزدیک می‌شود به هیچ وجه اشاره‌ای به وضعیت سایر کشورها نمی‌کند. همان‌که در همان محدوده مورد بحث هم عمدتاً به تحولات بعد از جنگ جهانی دوم بسیار گذرا اشاره شده است، توجهی به گسترش رسانه‌های تصویری و تبلیغات و تاثیر آن‌ها بر نویسندگی و نشر

نشده است. یا به نسبت این تحولات بسط و اهمیت روزافزون حق کپی‌رایت در مقیاس جهانی نیز چندان موردتوجه نیست. تحولات سرمایه‌داری جهانی پس از جنگ دوم یا حتی وقایع سیاسی و اجتماعی مهم و نزدیک به تاریخ نگارش کتاب مانند جنبش دانشجویی سال ۱۹۶۸ یا جنبش‌های فرهنگی و ضدجنگ در ایالات متحده آمریکا نیز مورد تاکید و توجه نیست. تمامی توضیحات تقریباً در میانه قرن بیستم رها می‌شوند و بیش از آن‌که با نزدیک شدن به روزگار کنونی، دقیق‌تر و انضمامی‌تر باشند، یکسره کلی و مبهم می‌شوند. درباره قرون هجدهم و نوزدهم جزئی‌نگری بیشتری به خرج داده شده است تا قرن بیستم. به علاوه توضیحات درباره صنعت نشر با جانداختن مسئله تبلیغات و خرده‌فروشی کتاب ابر می‌ماند. این توضیحات از آن جهت اهمیت دارند که به سامان دادن پژوهش دانشجویان با نگاه به مسائل کنونی در حوزه جامعه‌شناسی ادبیات یاری می‌رساند. یعنی همان موضوعی است که هدف اصلی کتاب برشمرده شده است.

کتاب علی‌رغم تاکید بر جهان ادبی بریتانیا، اشاراتی کوتاه و گه‌گدار به سنت نقد ادبی انگلیسی دارد: سنت نیرومند و پرورده‌ای با نشریات وزین و متفکرانی شناخته‌شده که می‌توان زمینه بسیاری از مطالعات درباره ادبیات، جامعه، و فرهنگ را ذیل آن دریافت کرد. از این منظر همین سنت نقد ادبی تا حدی پردکننده مطالعات جامعه‌شناختی ادبیات در فرهنگ انگلیسی‌زبان بوده است که نویسندگان از آن می‌نالند (Milner, 1981). بنابراین جانداختن این حوزه به نظر توجیه‌ناپذیر می‌رسد. هرچند که یکبار و به طور بسیارگذرا در پانیس به ریموند ویلیامز (به عنوان نمونه مخالف وجود رگه‌های فاشیستی در آثار لارنس) و یکبار به نشریه اسکروتینی (Scrutiny) به سردبیری منتقد ادبی لی‌وس (Leavis) اشاره می‌شود. نهایتاً لازم است به یک اشکال محتوایی در فصل هفتم اشاره شود. لارنس در صفحه ۱۵۰ کتاب می‌نویسد:

گسترش ایده‌های روانکاوانه باعث افزایش بی‌اعتمادی به پیشرفت و روشنفکری از طریق علم و عقل شد. ساختار مادی - سعادت اقتصادی و رونق صنعتی و شیوه کهن زندگی کشاورزی - در هم شکسته شد؛ همین‌طور هم ایمان به قدرت‌ها و عقل هشیارانه انسان.

این‌که نویسنده از سعادت و رونق برای چه کسانی در قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم می‌نویسد جای سوال دارد. چرا که وجود رشته‌ای به عنوان جامعه‌شناسی از اساس با بروز همان مسائل و ناگواری‌های اجتماعی و اقتصادی تحقق یافت که در این گزاره مورد غفلت واقع شده است. بهره‌کشی و استثمار وحشیانه کارگران صنعتی و نوسانات ارزاق و بی‌نواپی

زمین‌داران کوچک و کارگران بدون زمین، زنان، کودکان، و مردمان ممالک مستعمراتی واقعیاتی قابل‌کتمان نیستند (فدریچی، ۱۳۹۷: ۱۷۸-۱۷۳). هرچند رویکرد نویسنده درباره این موضوع در کل سه فصل یکدست نیست. گویی از نظرگاه نویسندگانی متعدد نوشته شده است. در همین مورد به‌خصوص چند صفحه قبل به چشم‌انداز طبقاتی نویسنده بریتانیایی در دوره ویکتوریای اشاره شده است و مسائل مرتبط با امپریالیسم. اما در این جا غفلتی عجیب اتفاق می‌افتد؛ شاید لازم است نویسنده به آثار دیکنز مراجعه کند. اما ایرادی دقیق‌تر نیز در این گزاره وجود دارد و آن تاثیر روانکاوی در عدم اعتماد به عقل روشنگری است. نویسنده در همین حد متوقف نمی‌ماند و ادامه می‌دهد:

تاکید روانکاوی بر اثرات ناخودآگاه.... جبرگرایی و نومییدی خام عامیانه‌ای را به وجود آورد که جنبه‌های مثبت روانکاوی را نادیده می‌گرفت. این امر به احساس ناتوانی و آشفتگی ترسناکی انجامید که در سال‌های بین دو جنگ نمایان شد، و شاید همین احساس بود که به نیاز ملموس برای رستگاری از طریق قدرت دامن زد؛ این نیاز در آثار لارنس ترسیم می‌شد و در سال‌های بین دو جنگ، در قالب فاشیسم بیان گشت.

نویسنده پس از آن به «تاثیرات خیرخواهانه‌تر» روانکاوی می‌پردازد.

بدبینی به خرد روشنگری و کشف رگه‌های ناعقلانیت در آن بحثی ذهنی و نظروزرانه نیست. واقعیتی در پس تحولات جهان جدید است و نظاره آزادی و سرکوب و سلطه توامان در آن. این که بسط سویه‌های گریزناپذیر در همان خرد به توانایی بشر در تخریب طبیعت و اسارت و کشتار دیگر آدمیان نیز می‌انجامد (آدورنو و هرکهایمر، ۱۳۸۴)، ربطی به روانکاوی ندارد. از قضا فروید (۱۳۹۲)، در کتاب *روان‌شناسی توده‌ای و تحلیل آگو*، نسبت به پیوندهای غیرعقلانی که به ظهور فاشیسم می‌انجامد هشدار می‌دهد. روانکاوی در عین حال به نحوی پافشاری بر تقویت ساحت عقلانی وجود انسان با شناخت رویه‌هایی است که عملکرد آن ساحت را تضعیف می‌کنند یا تحت فشار قرار می‌دهند. می‌توان استدلال کرد که نویسنده برآیندهای روانکاوی را مورد حمله قرار می‌دهد نه خود آن را. اما برآیندهایی که او علتش را معرفت می‌داند و نه واقعیت اجتماعی. تاکید بر تاریخ آراء می‌تواند این‌گونه به کج‌فهمی بیانجامد. گویی وی تاثیرات اجتماعی معرفت روانکاوانه را بسیار پررنگ‌تر از آثار مخرب دو جنگ جهانی طرح می‌کند. چندان که به آثار مخرب دو جنگ جهانی بسیار گذرا و در سایه معرفت روانکاوانه اشاره می‌کند. درباره ظهور فاشیسم در ادبیات جامعه‌شناسانه مفصل بحث شده است و آثار ادبی ارزشمندی نیز برای مطالعه سویه‌های دهشتناک آن وجود دارد. اما اشاره

کتاب به فاشیسم به همین صفحه و لارنس و روانکاو محدود می‌شود! بخش دوم کتاب از بعد نظری قرابت چندانی با بخش اول و سوم ندارد و نویسندگان به این موضوع در مقدمه اشاره کرده‌اند. فی‌المثل در فصل پنجم (صفحات ۸۷-۸۸) بی‌خانمانی استعلایی نویسنده در دوران جدید، با فاصله‌گیری نویسنده از عموم مردم یکی انگاشته شده است. حال آن‌که بخش اول هرچند گذرا این همه را از منظر گلدمن و لوکاچ توضیح می‌دهد.

بخش آخر (فصول ۸، ۹، و ۱۰) حاوی بصیرت‌های ارزشمندی در تحلیل اجتماعی آثار ادبی است. اما در قدم اول انتقادات سوئینگوود به دیگران در هنگام پرداختن به تحلیل جامعه‌شناسانه آثار ادبی به خود او نیز وارد است. به عبارت دیگر مقدمه او برای ما روشن نمی‌کند که منطق گزینش‌گری او در انتخاب آثاری که تحلیل می‌کند چیست. او در یک مورد توضیح می‌دهد که روش گلدمن در مواجهه با آثار ادبی ناهم‌خوانی‌ها و ناروایی‌هایی دارد، بنابراین او تمام جونز را انتخاب می‌کند که با روش تحلیل گلدمن هم‌خوانی دارد و محدودیت‌های این روش را برجسته می‌کند! به علاوه او تاکید می‌کند که آثار بزرگ را برگزیده است اما معیار این طبقه‌بندی را ارائه نمی‌دهد: همان انتقادی که خود در فصل اول صفحه ۱۴ به دیگر جامعه‌شناسان ادبی می‌کند و بر غفلت آنان از آثار عامه‌پسند تاسف می‌خورد و به نامشخص بودن ملاک برجسب اثر بزرگ می‌تازد، حال خود نیز همان رویه را عیناً تکرار می‌کند. (Langer 1974:151).

۴. نتیجه‌گیری

«سمت» پیش از کتاب حاضر کتاب جامعه‌شناسی ادبیات روبر اسکارپیت را در سال ۱۳۷۴ به چاپ رسانده بود. آن کتاب نوشته‌شده به سال ۱۹۵۸ (۱۳۳۷) بود که با فاصله‌ای سی و چند ساله در ایران چاپ می‌شد. کتاب حاضر نوشته‌شده به سال ۱۹۷۰ (۱۳۴۹) است که با فاصله ۵۰ ساله ترجمه و چاپ شده است. البته قدیمی بودن دلیلی بر نفی و انکار نیست. چنان‌که تدریس آراء افلاطون و ارسطو هم‌چنان بخش مهمی از برنامه درسی آکادمی‌های فلسفه است. آثار کلاسیک به واسطه آن که شارحان بسیار دارند و مبنای نظریه‌پردازی‌های جدید هستند، نیازی به توجیه و توضیح خاصی از سوی مترجم ندارند؛ خواندن آن‌ها برای دانشجویان آن رشته ضروری است. هرچند اغلب مترجمان ضرورت می‌دانند که خواننده را از بازخوانی‌های جدید و نیازهای حوزه موردبحث نظریات نویسنده آگاه کنند. در مورد کتب دیگر که لزوماً آثار کلاسیک نیستند و نویسندگان‌شان نظریه‌پردازان یا شارحان طراز اول نیستند و خواننده شناخت

چندانی از آنان ندارد، چنین توجیه و توضیحی ضروری است. خواننده باید بداند چرا در شرایطی که تحولات فکری و اجتماعی با سرعتی بسیار پیش می‌رود باید کتابی متعلق به نیم قرن قبل را بخواند. آیا آثار جدیدتری وجود ندارد؟ آیا کتاب مرجع و مطمئن نظر نویسندگان دیگر قرار گرفته است؟ و به طور کلی اهمیت آن در چیست؟ خاصه آن‌که ادبیات و نقد ادبی نیز در این مدت تغییرات بسیار داشته‌اند. لازم است خواننده بداند، جایگاه این کتاب در تحولات فعلی حوزه چیست. در مورد کتاب جامعه‌شناسی ادبیات لارنسون و سوئینگود این نیاز بسیار احساس می‌شود. اما برخلاف انتظار، مترجم چشم‌انداز اثر قدیمی را مطلق می‌کند و محدودیت‌های آن یا تحولات فعلی حوزه بحث و جهت‌گیری علایق موجود در آن زمینه فکری را نادیده می‌گیرد. مدعای نویسندگان آن است که جامعه‌شناسی ادبیات در زبان انگلیسی «بر خلاف زبان فرانسه» با محدودیت منابع روبروست. بنابراین اثر آنان جایگزین این محدودیت نیست بلکه مقدمه‌ای است و حاوی پیشنهاداتی برای تحقیقات پیش‌رو و آثار و ترجمه‌های احتمالی (صفحه ۱-۲). آنان بر این نکته پافشاری می‌کنند که در زمان نگارش کتاب، منابع و تحقیقات در زبان انگلیسی چندان غنی نیست. فی‌المثل برخی آثار گلدمن و لوکاج به انگلیسی ترجمه نشده بودند. هنوز کتاب روش در جامعه‌شناسی ادبیات لوسین گلدمن به انگلیسی ترجمه نشده بود، هم‌چنین کتاب جان و صورت لوکاج. سوئینگود صریحاً متذکر می‌شود: «تحلیل ما فقط مقدمه‌ای است بر امکان پدید آمدن یک جامعه‌شناسی ادبی، که مبتنی است بر ادبیات به مثابه یک فعالیت انتقادی متعهد به ارزش‌های پروبلماتیک». متأسفانه مترجم این نکته اساسی را نادیده گرفته است و اثری را که محبوبانه و فروتنانه به محدودیت‌های خود آگاه بود، تبدیل به اثری مهم و گرانسنگ کرده است که

در زبان انگلیسی و با قاطعیت تمام در زبان فارسی کتابی مانند این کتاب نوشته یا ترجمه نشده است تا این خلأ را پر کند و کاربردی میان نظریه‌های جامعه‌شناسی ادبیات و کاربرد عملی آن‌ها در تحلیل رمان برقرار کند (صفحه هشت).

شاید بیش از تقسیم رتبه، درجه، و اهمیت باید به نکته‌ای مهم‌تر توجه کرد: چرا پیشنهادات و رویه کار اثری چندان پراهمیت در زبان انگلیسی جدی گرفته نشده است؟ چرا پس از پنجاه سال متنی بر مقدمه پیشنهادی آنان نگاشته نشده است؟ به نظر می‌رسد، مجموعه فرانسوی جامعه‌شناسی ادبیات که نویسندگان از آن سخن می‌گفتند اکنون کاملاً به زبان انگلیسی در دسترس است و نمونه‌های فراوان و پربها از کاربرد نظریه‌های جامعه‌شناختی در تحلیل اثر ادبی وجود دارد. با توسعه مکاتب اجتماعی شاید جامعه‌شناسان بیش از هر چیز از اتخاذ رویکرد

خلاصه‌نویسی که خود ترجیح و جهت‌گیری ندارد و به توضیح انواع جهت‌گیری‌ها برای دانشجوی می‌پردازد سرباز زده‌اند. به علاوه رشد مطالعات بینارشته‌ای باعث ظهور زمینه‌های مطالعه متنوعی شده است (مانند مطالعات فرهنگی، روانکاوی، مطالعات زنان، مطالعات قوم‌شناختی، رویکردهای نقد، خلاقیت ادبی، و تاریخ تطبیقی) که به بررسی هنر و ادبیات به عنوان زمینه مطالعه تجربی بپردازند. بر خلاف ادعای مترجم نقد ادبی فمینیستی، مارکسیستی، پسااستعماری، و روانکاوانه رشد چشمگیر داشته است.^۴ محبوس کردن دانشجویان در جهان اثر بی‌آنکه بینشی از جایگاه آن اثر در ادبیات علمی موجود و چشم‌اندازها و رویکردهای فعلی آن بدهیم فریبنده است اما به هیچ‌رو صادقانه نیست. شاید لازم است توضیح داده شود که کماکان مجموعه‌ای از مطالعات تجربی (با رویکرد کمی و کیفی) در زمینه جامعه‌شناسی ادبیات در فرانسه، آلمان، آمریکا، و کانادا برقرار است.^۵ میلنر معتقد است، وجود سنت قدرتمند نقد ادبی در جامعه بریتانیا باعث شده است که جامعه‌شناسی ادبیات چندان اقبالی نیابد. آثار ریموند ویلیامز مانند فرهنگ و جامعه که از قضا به فارسی هم ترجمه شده است، نمونه‌ای از همان سنت نقد ادبی است که با مرزبندی جامعه‌شناسی ادبیات و نقد ادبی در کتاب نادیده گرفته شده است.

فصل روش‌شناسی به هیچ‌رو با تعریف علمی از روش‌شناسی هم‌خوان نیست. سر و کله زدن با چند تر گلدمن به معنی ارائه روش‌شناسی نیست. خصوصاً که مقالات درباره روش‌شناسی گلدمن در اختیار نویسنده فارسی‌زبان است و کتابی به همین نام در دسترس خواننده انگلیسی‌زبان. خواننده فصل تنها نکته روش‌شناختی قابل‌عرض در این فصل را «توصیه به فهم دقیق متن» می‌یابد که خود عبارتی مبهم است. توصیه به دقت در فهم واجد هیچ سویی روش‌شناختی نیست.

در کل با توجه به در دسترس بودن مجموعه غنی از مقالات و کتب متفکران جامعه‌شناسی فرهنگی و نقد ادبی یا نظریه‌پردازان و فیلسوفان میان‌رشته‌ای از مکاتب مختلف کتاب جامعه‌شناسی ادبیات سوئینگوود و لارنسون برای تدریس چندان بسنده نمی‌نماید. شاید تدریس بر اساس معرفی مجموعه‌ای از کتب و مقالات در نبود ویراستی جدید که نظریات و تحولات کنونی حوزه جامعه‌شناسی ادبیات را پوشش دهد، انتخاب بهتری باشد. به علاوه محدود ماندن تحلیل تاریخی نویسنده به حوزه انگلستان (و تا حدی ایالات متحده آمریکا) چشم‌انداز خواننده را محدود می‌کند. کتاب خلاصه نظری و روشی به‌روز از متفکران حوزه نیست. کتاب رویکرد نظری و روشی خود را متأثر از گلدمن می‌داند اما مسئله آنجاست که

بدون شرح و بسط زیربنای زیبایی‌شناسی هگلی و مارکسیستی و توضیح و تفسیر بسنده لوکاچ، بیشتر مایه سردرگمی دانشجویان خواهد بود. هرچند بصیرت تاریخی و تحلیل نمونه‌نمای آن از سه نسل از نویسندگان مدرن ارزشمند، گیرا، و آگاهی‌بخش است.

پی‌نوشت‌ها

۱. این نکته‌ای اساسی در فهم ناهم‌خوانی چشم‌انداز سوئینگوود در زمان نگارش کتاب با خواننده فارسی‌زبانی است که در دوره ارج و قرب جامعه‌شناسی فرهنگی می‌زید و دسترسی او به تحلیل‌های نو مارکسیستی، روان‌کاوانه، فمینیستی، پسااستعماری و زبان‌شناختی آثار ادبی برقرار است. نگاه کنید به مجموعه‌ای از آثار منتقدان فرهنگ انگلیسی، از جمله ویلیامز، آثار لوکاچ در تحلیل آثار ادبی (فاوست، توماس مان، بالزاک، و لسینگ)، آثار باختین، نشانه‌شناسی بارت، آثار تری ایگلتون، و نیز تحلیل‌های روانکاوانه ژیزک از آثار ادبی (چه مهم و چه پیش‌پاافتاده)، آثار بورديو در تحلیل زیباشناختی، ذائقه گروه‌های مختلف اجتماعی، و تحلیل جامعه‌شناختی آثار ادبی (تربیت/حساسات فلوبر) و آثار فردریک جیمسون (ریموند چندلر). بخشی از این آثار در منابع ذکر شده‌اند.

۲. در اینجا باید میان سال نگارش و سال انتشار تمایز گذاشت. کتاب مطابق با امضای نویسندگان در مقدمه به سال ۱۹۷۰ نگاشته شده است. نسخه بریتانیایی و آمریکایی کتاب به ترتیب در سال ۱۹۷۱ و ۱۹۷۲ منتشر شده است. ترجمه فارسی کتاب بر اساس نسخه سال ۱۹۷۲ انجام شده است. این فاصله دوساله از آن نظر اهمیت دارد که آثار چندی مرتبط با موضوع کتاب در این میان در دسترس خواننده انگلیسی‌زبان قرار گرفته است که در زمان نگارش موجود نبود. این امر بخشی از محدودیت‌های نویسندگان را توجیه می‌کند که در مقدمه ذکر آن رفته است.

۳. (برای آگاهی بیشتر بنگرید به Marx 1977: 8-12)

۴. (برای آگاهی بیشتر بنگرید به حسین پاینده ۱۳۹۷)

۵. (برای آگاهی بیشتر بنگرید به Schram and Steen 2001) این کتاب نمونه‌ای از مراکز علمی معتبر را که مشغول به مطالعات از این دست در اروپا و آمریکا هستند، معرفی می‌کند و علاوه بر روشن ساختن جریان‌شناسی این مطالعات نمونه‌هایی از آن را نیز معرفی می‌کند.

لوسین گلدمن نیز تفاوت جریان‌های پژوهشی در مطالعات ادبیات و هنرهای توده‌ای دانشگاه بور دو در فرانسه، تحقیقات موضوعی لئو لوونتال و رویکرد ساختارگرایانه لوکاچ و خودش را به خوبی در مقاله جامعه‌شناسی ادبیات که در کتابی با عنوان درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات به گردآوری مجید جعفر پوینده و از سوی انتشارات نقش جهان در سال ۱۳۷۷ منتشر شده است، معرفی می‌کند.

کتاب‌نامه

- آدورنو، تئودور و هورکهایمر، ماکس (۱۳۸۴)، *دیالکتیک روشنگری: قطعات فلسفی*. ترجمه مراد فرهادپور و امید مهرگان، تهران: گام نو.
- اسکارپیت، روبر (۱۳۷۴)، *جامعه‌شناسی ادبیات*، ترجمه مرتضی کتبی، تهران: سمت.
- پاینده، حسین (۱۳۹۷)، *نظریه و نقد ادبی؛ درسنامه مطالعات بینارشته‌ای*، تهران: سمت.
- پوینده، محمد جعفر (۱۳۷۷)، *درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات: مجموعه مقاله / لوسین گلدمن و دیگران*، تهران: نقش جهان
- فدریچی، سیلویا (۱۳۹۷)، *کالیبان و ساحره: زنان، بدن و انباشت بدوی*، ترجمه مهدی صابری. تهران: چشمه.
- فروید، زیگموند (۱۳۹۲)، *روانشناسی توده‌ای و تحلیل آگو*. ترجمه سایرا رفیعی، تهران: نی.
- گلدمن، لوسین (۱۳۶۹)، *نقد تکوینی*، ترجمه محمدتقی غیائی، تهران: بزرگمهر.
- لارنس، دینا و سوئینگوود، آلن (۱۳۹۹)، *جامعه‌شناسی ادبیات*، ترجمه شاپور بهیان، تهران: سمت.
- لوکاچ، جرج (۱۳۸۷)، *جامعه‌شناسی رمان*، ترجمه محمد جعفر پوینده، تهران: ماهی.
- ویلیامز، ریموند (۱۳۹۷)، *جامعه و فرهنگ*، ترجمه علی اکبر معصوم بیگی و نسترن موسوی، تهران: نگاه.

- Goldman, Lucien (1980), *Essays on Method in the Sociology of Literature*, Translated by William Q. Boelhower. United States of America: Telos Press.
- Langer, J. (1974), [Review of the book *The sociology of literature*, by D. Laurenson & A. Swingwood], *The Australian and New Zealand Journal of Sociology*, vol.10, no.2, 150-151.
- Laurenson, Diana, & Swingewood, Alan (1972), *Sociology of Literature*, New York: Schocken Books.
- Marx, Karl (1977), *Capital*, Vol. 1, New York: Vintage Books.
- Milner, Andrew (1981), *John Milton and The English Revolution: A study in the sociology of literature*, London: Macmillan Press.
- Schram, Dick & Steen, Gerard (2001), *The Psychology and Sociology of Literature*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company